

หนังสือที่ได้รับทุนสนับสนุนการเขียนตำราจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปี พ.ศ. 2567

สุภาวดี ขุนทองจันทร์.

การจัดการความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น = *Risk management in community.*

1. การบริหารความเสี่ยง -- ไทย. 2. การพัฒนาชุมชน--ไทย.

HD61

ISBN 978-616-602-198-1

ลิขสิทธิ์ของรองศาสตราจารย์ ดร.สุภาวดี ขุนทองจันทร์

สงวนลิขสิทธิ์

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 เดือนมิถุนายน 2568

จำนวน 50 เล่ม

จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายโดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

99 หมู่ 18 อาคารโรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12121

โทร. 085-112-6081, 085-112-6968

<http://thammasatpress.tu.ac.th>, e-mail: unipress@tu.ac.th

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ราคาเล่มละ 330.- บาท

ประเภท

วิธีการใช้งาน

คำแนะนำในการใช้หรือการเก็บรักษา

คำเตือน/ข้อห้ามใช้/ข้อควรระวัง

วันเดือนปีที่หมดอายุ

หนังสือ

ใช้เพื่ออ่าน

ควรเก็บในที่พ้นแสงแดด ควรเก็บในที่แห้ง

ห้ามวางไวใกล้ไฟ/ห้ามเปียกน้ำ

พ.ศ. 2574

สารบัญ

สารบัญตาราง	(11)
สารบัญภาพ	(12)
คำนำ	(14)

บทที่ 1 ชุมชนท้องถิ่น	1
1. ความหมายของชุมชนท้องถิ่น	2
2. ความสำคัญของชุมชนท้องถิ่น	2
3. ภูมิสังคมและบริบทชุมชนท้องถิ่นในแต่ละภาคของไทย	4
4. สภาพปัญหาและความเสี่ยงที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น	10
5. ประเภทของปัญหาและความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	15
6. ความหมายของความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	19
7. สภาพแวดล้อมที่ก่อให้เกิดความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	20
8. เป้าหมายของการจัดการความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	22
9. องค์ประกอบความสำเร็จในการจัดการความเสี่ยงของชุมชนท้องถิ่น	25
10. สรุป	27
คำถามท้ายบท	29
เอกสารอ้างอิง	30

บทที่ 2 การเรียนรู้แนวคิด เพื่อก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของโลก	31
1. การเรียนรู้เรื่องโลกาภิวัตน์ และความเสี่ยงจากโลกาภิวัตน์	32
2. การเรียนรู้เรื่องโมเดลเศรษฐกิจ BCG	33
3. การเรียนรู้เรื่องการพัฒนาที่ยั่งยืน	35
4. การเรียนรู้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง	40
5. แนวคิดการนำเอาชุมชนท้องถิ่นเป็นตัวตั้ง	42
6. แนวคิดการมีส่วนร่วม	43
7. แนวคิดการเปิดพื้นที่สาธารณะ	44
8. แนวคิดการเรียนรู้	45
9. ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดในกระบวนการทำงานของชุมชนท้องถิ่น สำหรับลดความเสี่ยงเพื่อก้าวทันการเปลี่ยนแปลง	48
10. สรุป	50
คำถามท้ายบท	53
เอกสารอ้างอิง	54

บทที่ 3 การศึกษาและการเก็บรวบรวมข้อมูลบริบทของชุมชนท้องถิ่น	55
1. ความหมายของบริบทข้อมูลและสารสนเทศชุมชนท้องถิ่น	56
2. ความสำคัญของข้อมูลชุมชนท้องถิ่น	56
3. โครงสร้าง ขอบเขตของข้อมูลชุมชนท้องถิ่น	58
4. การวิเคราะห์ปัญหา ความเสี่ยงและความต้องการการพัฒนาของชุมชนท้องถิ่น	90
5. การทำแผนงาน โครงการ กิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา การจัดการความเสี่ยง และการต่อยอดการพัฒนา	91
6. สรุป	93
คำถามท้ายบท	96
เอกสารอ้างอิง	97
 บทที่ 4 แนวคิด แนวปฏิบัติการจัดการความเสี่ยงของชุมชนท้องถิ่น	 98
1. การวิเคราะห์และระบุความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	99
2. การประเมินความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	101
3. การจัดลำดับความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	103
4. การประสานเครือข่ายและการสร้างกลไกสนับสนุนการจัดการความเสี่ยง	105
5. การตอบสนองความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	106
6. การควบคุมความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	108
7. วงจรการจัดการความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	109
8. ผลลัพธ์ของการจัดการความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	111
9. สรุป	112
คำถามท้ายบท	114
เอกสารอ้างอิง	115
 บทที่ 5 เครื่องมือและแนวคิดในการจัดการความเสี่ยงของชุมชนท้องถิ่น	 116
1. กองทุนสวัสดิการชุมชน	117
2. สถาบันการเงินชุมชน	118
3. ชุดข้อมูล (แผนที่ทำมือ)	119
4. แผนพัฒนาตำบล (แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนท้องถิ่น)	119
5. การวิเคราะห์ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค (SWOT Analysis)	120
6. การวิจัยชุมชนอย่างมีส่วนร่วม	121
7. ระบบบริหารจัดการข้อมูลการพัฒนาคนแบบชี้เป้า (Thai People Map and Analytics Platform: TPMAP)	122
8. ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy: SEP)	123

9. โครงการและกิจกรรม	127
10. การประชุมประจำเดือน	132
11. ธรรมนูญชุมชน (กฎ กติกา)	133
12. การถอดบทเรียน	133
13. การศึกษาดูงาน	134
14. แผนธุรกิจชุมชน (Community Business Model Canvas: CBMC)	134
15. ประชาคมตำบล	135
16. เครือข่ายการดำเนินงาน	136
17. แนวคิดสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา	136
18. หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร (ในหลวงรัชกาลที่ 9)	137
19. การสร้างและเชื่อมต่อบริบบิ้นให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนท้องถิ่น	141
20. สรุป	151
คำถามท้ายบท	152
เอกสารอ้างอิง	153
บทที่ 6 การพัฒนาทุนมนุษย์ เพื่อเพิ่มศักยภาพในการจัดการความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	154
1. ความหมายของการพัฒนาทุนมนุษย์ในชุมชนท้องถิ่น	155
2. ความสำคัญของการพัฒนาทุนมนุษย์ในชุมชนท้องถิ่น	155
3. แนวโน้มความเสี่ยงที่ต้องพัฒนาทุนมนุษย์ในชุมชนท้องถิ่น	156
4. ประเภทของทุนมนุษย์ในชุมชนท้องถิ่น	157
5. บทบาทและทักษะของผู้นำในชุมชนท้องถิ่น	159
6. การพัฒนาทุนมนุษย์ในชุมชนเพื่อรองรับความเสี่ยง	161
7. จิตอาสาหลักการพัฒนาทุนมนุษย์เพื่อการจัดการความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	164
8. การสร้างสภาพแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่นให้มีสุขภาวะที่ดี	165
9. ชุมชนแห่งความสุข สุขจากความพอเพียงพอดีและยั่งยืน	166
10. สรุป	167
คำถามท้ายบท	170
เอกสารอ้างอิง	171
บทที่ 7 บทบาทขององค์กรภาครัฐและนอกภาครัฐกับการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่น	172
1. องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.)	173
2. สภาองค์กรชุมชนตำบล	175
3. สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน)	177

4. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ	180
5. องค์การธุรกิจและองค์การสาธารณประโยชน์ (องค์กรเพื่อสังคม)	181
6. สรุป	184
คำถามท้ายบท	186
เอกสารอ้างอิง	187

บทที่ 8 กรณีศึกษาความเสี่ยงและการจัดการความเสี่ยง ชุมชนตำบลนาทอน

อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล	188
1. บริบทของพื้นที่ตำบลนาทอน อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล	189
2. ความเสี่ยงของชุมชนตำบลนาทอน	191
3. การประเมินชุมชนเข้มแข็งตำบลนาทอน	195
4. บทบาทของผู้นำกับการจัดการความเสี่ยงในชุมชนตำบลนาทอน	196
5. หลักคิดและทักษะในการทำงานของผู้นำและสมาชิกในชุมชนตำบลนาทอน	197
6. เครื่องมือและแนวคิดที่ใช้ในการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนา ของชุมชนตำบลนาทอน	198
7. กลไก กระบวนการและเครือข่ายการดำเนินงานตำบลนาทอน	199
8. บริบทการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนาของสภาองค์กรชุมชน ตำบลนาทอน	203
9. ผลลัพธ์จากการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนา ของชุมชนตำบลนาทอน	204
10. ปรากฏการณ์จากพื้นที่ที่เป็นฐานรากของการจัดการความเสี่ยงตำบลนาทอน อำเภอทุ่งหว้า จังหวัดสตูล	208
11. สรุป	210
คำถามท้ายบท	211
เอกสารอ้างอิง	212

บทที่ 9 กรณีศึกษาการจัดการความเสี่ยงตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว

1. บริบทของพื้นที่ตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว	214
2. ความเสี่ยงของชุมชนตำบลคลองหินปูน	215
3. การประเมินชุมชนเข้มแข็งตำบลคลองหินปูน	219
4. บทบาทของผู้นำกับการจัดการความเสี่ยงในชุมชนตำบลคลองหินปูน	220
5. หลักคิดในการทำงานของผู้นำและสมาชิกในชุมชนตำบลคลองหินปูน	222
6. เครื่องมือและแนวคิดที่ใช้ในการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนา ของชุมชนตำบลคลองหินปูน	223

7. กลไก กระบวนการ และเครือข่ายการดำเนินงานตำบลคลองหินปูน	225
8. บริบทการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนาของสภาองค์กรชุมชนตำบลคลองหินปูน	230
9. ผลลัพธ์จากการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนาของชุมชนตำบลคลองหินปูน	232
10. ปรากฏการณ์จากพื้นที่ที่เป็นฐานรากของการจัดการความเสี่ยงตำบลคลองหินปูน อำเภอวังน้ำเย็น จังหวัดสระแก้ว	233
11. สรุป	235
คำถามท้ายบท	236
เอกสารอ้างอิง	237

บทที่ 10 กรณีศึกษาการจัดการความเสี่ยงตำบลพระแท่น อำเภอกำมะกา จังหวัดกาญจนบุรี 238

1. บริบทของพื้นที่ตำบลพระแท่น อำเภอกำมะกา จังหวัดกาญจนบุรี	239
2. ความเสี่ยงของชุมชนตำบลพระแท่น	240
3. การประเมินชุมชนเข้มแข็งตำบลพระแท่น	244
4. บทบาทของผู้นำกับการจัดการความเสี่ยงในชุมชนตำบลพระแท่น	244
5. หลักคิดและทักษะในการทำงานของผู้นำและสมาชิกในชุมชนตำบลพระแท่น	246
6. เครื่องมือและแนวคิดที่ใช้ในการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนาของชุมชนตำบลพระแท่น	248
7. กลไก กระบวนการและเครือข่ายการดำเนินงานตำบลพระแท่น	249
8. บริบทการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนาของสภาองค์กรชุมชนตำบลพระแท่น	253
9. ผลลัพธ์จากการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนาในชุมชนท้องถิ่น	255
10. ปรากฏการณ์จากพื้นที่ที่เป็นฐานรากของการจัดการความเสี่ยงตำบลพระแท่น อำเภอกำมะกา จังหวัดกาญจนบุรี	258
11. สรุป	259
คำถามท้ายบท	261
เอกสารอ้างอิง	262

บทที่ 11 การจัดการความเสี่ยงในมิติการประยุกต์ใช้วัฒนธรรมและเทคโนโลยีเชิงพื้นที่ชุมชนตำบลปากช่อง อำเภopakช่อง จังหวัดนครราชสีมา 263

1. บริบทชุมชนตำบลปากช่อง อำเภopakช่อง จังหวัดนครราชสีมา	264
2. การจัดการความเสี่ยงและจุดเปลี่ยนในชุมชนตำบลปากช่อง	264

3. การแก้ปัญหา การจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนาของชุมชน ตำบลปากช่อง	266
4. ความสำเร็จที่เกิดขึ้นในชุมชนตำบลปากช่อง	268
5. สรุป	271
คำถามท้ายบท	272
เอกสารอ้างอิง	273
บรรณานุกรม	274
ดัชนี	279
เกี่ยวกับผู้เขียน	280

สารบัญตาราง

ตารางที่ 3.1	ตัวอย่างการจัดเก็บข้อมูลภัยพิบัติที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นภาคเหนือ	63
ตารางที่ 3.2	ปฏิทินการผลิตพืช ผัก ผลไม้ทางการเกษตรของชุมชนท้องถิ่นภาคใต้	77
ตารางที่ 3.3	ตารางรายละเอียดการดำเนินโครงการ กิจกรรม	92
ตารางที่ 4.1	ค่าเฉลี่ยการระบุความเสี่ยงในประเด็นการดำเนินงาน กิจกรรมต้นน้ำ กลางน้ำและปลายน้ำของกลุ่มวิสาหกิจชุมชน	104
ตารางที่ 8.1	ผลการประเมินตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็งตำบลนาทอนปี พ.ศ. 2565	195
ตารางที่ 9.1	ผลการประเมินตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็งตำบลคลองหินปูน ปี พ.ศ. 2565	220
ตารางที่ 10.1	ผลการประเมินตัวชี้วัดชุมชนเข้มแข็งตำบลพระแท่น ปี พ.ศ. 2565	244

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1.1	ความเชื่อมโยงของปัญหาหนี้สินในมิติเศรษฐกิจ	12
ภาพที่ 1.2	การจำแนกระดับความเสี่ยงตามบริบทของปัญหา	18
ภาพที่ 1.3	องค์ประกอบของสภาพแวดล้อมในชุมชนท้องถิ่น	21
ภาพที่ 2.1	ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดที่ชุมชนท้องถิ่นใช้ลดความเสี่ยงเพื่อก้าวทันการเปลี่ยนแปลง	50
ภาพที่ 3.1	วัด อาราม สิ่งมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ในชุมชนท้องถิ่นอำเภอเมืองจังหวัดสุโขทัย	59
ภาพที่ 3.2	โครงสร้างข้อมูลครัวเรือนและประชากร	60
ภาพที่ 3.3	โครงสร้างข้อมูลอุบัติเหตุ ภัยจากอาชญากรรมและภัยพิบัติที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่น	62
ภาพที่ 3.4	โครงสร้างข้อมูลพื้นฐานทางกายภาพในชุมชนท้องถิ่น	66
ภาพที่ 3.5	แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วิถีชีวิตชาวประมง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์	67
ภาพที่ 3.6	ทรัพยากรในชุมชนท้องถิ่นที่สามารถต่อยอดคุณค่าเพิ่มของอำเภอนินมะปราง จังหวัดพิษณุโลก	68
ภาพที่ 3.7	โครงสร้างข้อมูลภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น	69
ภาพที่ 3.8	เรือที่เป็นภูมิปัญญาในการประกอบอาชีพประมงของชุมชนท้องถิ่นอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี	70
ภาพที่ 3.9	โครงสร้างข้อมูลศูนย์เรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น	72
ภาพที่ 3.10	ที่ดินทางการเกษตรของชุมชนท้องถิ่นอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก	73
ภาพที่ 3.11	ป่าชุมชน และป่าธรรมชาติในที่ดินอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง	74
ภาพที่ 3.12	แหล่งน้ำที่สำคัญในชุมชนท้องถิ่นอำเภอเมือง จังหวัดกาญจนบุรี	75
ภาพที่ 3.13	โครงสร้างข้อมูลแหล่งที่มาของรายได้ของชุมชนท้องถิ่น	76
ภาพที่ 3.14	ผลผลิตทางการเกษตรที่เกิดขึ้นในชุมชนท้องถิ่นอำเภอเถิน จังหวัดลำปาง	79
ภาพที่ 3.15	โครงสร้างข้อมูลการจัดการผลผลิตในระดับปฐมภูมิ ทุตยภูมิและตติยภูมิของชุมชนท้องถิ่น	80
ภาพที่ 3.16	โครงสร้างข้อมูลเงินทุนที่ใช้ในการผลิตสินค้าเกษตรของชุมชนท้องถิ่น	81
ภาพที่ 3.17	วัสดุเหลือใช้ทางการเกษตรของชุมชนท้องถิ่นอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก	82
ภาพที่ 3.18	โครงสร้างข้อมูลการจัดการปริมาณของเหลือใช้ในการเกษตรของชุมชนท้องถิ่น	83
ภาพที่ 3.19	โครงสร้างข้อมูลการจัดการความเสี่ยงด้านการรวมกลุ่มของชุมชนท้องถิ่น	85
ภาพที่ 3.20	โครงสร้างข้อมูลรายรับ รายจ่ายและการออมในบัญชีครัวเรือน	86

ภาพที่ 3.21	ความเสี่ยงของชุมชนท้องถิ่นจากนโยบายภาครัฐ	87
ภาพที่ 3.22	โครงสร้างข้อมูลการทำแผนงานโครงการด้านการพัฒนาการท่องเที่ยว ของชุมชนท้องถิ่น	91
ภาพที่ 4.1	การจำแนกความเสี่ยงจากการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและอุปสรรคของชุมชนท้องถิ่น	100
ภาพที่ 4.2	ประเด็นความเสี่ยงแยกตามกิจกรรมต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำของวิสาหกิจชุมชน	101
ภาพที่ 4.3	การประสานเครือข่ายและกลไกสนับสนุนการจัดการความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	105
ภาพที่ 4.4	วงจรการจัดการความเสี่ยงที่ทำให้ชุมชนท้องถิ่นเกิดกระบวนการเรียนรู้	110
ภาพที่ 5.1	ความสัมพันธ์ระหว่างแผนงาน โครงการ กิจกรรม	128
ภาพที่ 5.2	ระบบธรรมาภิบาลที่ลดความเสี่ยงก่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนท้องถิ่น	143
ภาพที่ 5.3	ระบบเกษตรกรรมที่ลดความเสี่ยงก่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนท้องถิ่น	144
ภาพที่ 5.4	ระบบสิ่งแวดล้อมที่ลดความเสี่ยงก่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนท้องถิ่น	145
ภาพที่ 5.5	ระบบเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่ลดความเสี่ยงก่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนท้องถิ่น	146
ภาพที่ 5.6	ระบบสวัสดิการชุมชนที่ลดความเสี่ยงก่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนท้องถิ่น	148
ภาพที่ 5.7	ระบบสุขภาพที่ลดความเสี่ยงก่อให้เกิดความยั่งยืนในชุมชนท้องถิ่น	149
ภาพที่ 5.8	ระบบอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรม ที่ลดความเสี่ยงก่อให้เกิดความยั่งยืน ในชุมชนท้องถิ่น	150
ภาพที่ 6.1	การจัดลำดับการพัฒนาทุนมนุษย์ในชุมชนที่สอดคล้องกับปัญหาและ ความเสี่ยงในชุมชนท้องถิ่น	162
ภาพที่ 8.1	กระบวนการจัดการความเสี่ยงเพื่อการต่อยอดการพัฒนาชุมชนตำบลนาทอน	201
ภาพที่ 8.2	บริบทการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนา ของสภาองค์กรชุมชนตำบลนาทอน	205
ภาพที่ 9.1	กระบวนการจัดการความเสี่ยงเพื่อการต่อยอดการพัฒนาชุมชนตำบลคลองหินปูน	228
ภาพที่ 9.2	บริบทการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนาของสภาองค์กรชุมชน ตำบลคลองหินปูน	231
ภาพที่ 10.1	กระบวนการจัดการความเสี่ยงเพื่อการต่อยอดการพัฒนาชุมชนตำบลพระแท่น	252
ภาพที่ 10.2	บริบทการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนาของสภาองค์กรชุมชน ตำบลพระแท่น	254
ภาพที่ 11.1	การสาธิตการประกอบและการใช้นวัตกรรมและเทคโนโลยี IoT	267
ภาพที่ 11.2	การเรียนรู้เพื่อการจัดการความเสี่ยงและการต่อยอดการพัฒนา ของชุมชนตำบลปากช่อง	269